

Tuinkunst onder de nazi's

WIM MEULENKAMP

In 1933 kwamen de nationaal-socialisten, ook waar het tuinkunst en natuurbescherming betrof terecht in een gespreid bedje. De jaren na 1900 werden ideologisch gedomineerd door zogenaamde *völkische* ideeën. Een alliantie van *Wandervögel*, naaktlopers, volksdancers en terug-naar-de-natuur aanhangers vormde een belangrijk aandeel in het ideologische gedachtegoed van de nazi's. Natuur was alles – de mens in de stedelijke omgeving was slecht en onnatuurlijk.

Willy Lange Op *völkisch* tuingebied was Willy Lange (1864-1941) de exponent van wat later de voorkeurstijl van de nazi's zou worden: de *Naturgarten*, een variant op de landschappelijke aanleg. Lange was echter niet zo strikt als men later wel zou worden. Hij liet bijvoorbeeld mondjesmaat exotische gewassen toe. Lange's ideeën sloten aan bij wat de *Völkischen* altijd al dachten, dat de Germanen/Duitsers een natuurlijke verwantschap met hun omgeving, met de natuur, woud en heide hadden, in tegenstelling tot zuidelijke volkeren die vijandig tegenover de natuur zouden staan. Vandaar, aldus deze stroming, de zuidelijke voorkeur voor formele, geometrische tuinen, terwijl de

noordelijke volkeren de landschapstijl prefereerden.

De lang ondergewaardeerde Lange kreeg onder de nazi's een professorschap en werd uiteindelijk met de Adolf-Hitler-medaille geëerd. Hij had school gemaakt. Vanuit verschillende competenties ontwikkelde zich een eigen tuinarchitectuur, zij het dat er onderling grote verschillen waren en men, zoals ook op andere gebieden in het Nationaalsocialisme, elkaar bestrijdende fracties vormde.

Modernistisch Nadat de nazi's de macht hadden overgenomen, werden de *Völkischen* buiten het directe invloedsbereik gedrongen: het waren 'nuttige idioten' geweest, maar op velerlei gebied was men de achterwaarts georiënteerde leerstellingen beu. Het modernisme, ofschoon zoals het Bauhaus aanvankelijk verboden, drong op velerlei gebied weer door. In de propagandabladen kreeg het buitenland nog wel een *völkisch* beeld gepresenteerd, maar in werkelijkheid paste men moderne productie- en ontwerpwijzen toe. Zo ook met Duitse tuin: men deed of men de principes beleed. *Bodenständigkeit* was een vereiste, men diende het *heimatliche* tot leidraad te nemen,

Heinrich Himmler en andere SS-ers verzamelen kruiden in de biologisch-dynamische proeftuinen van Dachau

uitheemse beplantingen waren verboden en moesten uitgeroeid worden. Een tegenstelling was die tussen de *Naturgarten* en de *Bauerngarten*. De boerentuin kenmerkte zich door geschoren Buxushaagjes en rechte paden en vakken, maar werd getolereerd voor zover ze bijdroeg aan de verlangde economische onafhankelijkheid van Duitsland.

Zwerfkeien Toch kwam op die *Naturgarten* zeker niet de nadruk te liggen. De tuin was dienstbaar aan wat de -ideologie op dat moment van pas kwam. De meest interessante nu nog aanwezige projecten zijn onder meer twee begraafplaatsen van de met de

Wim Meulenkamp is kunsthistoricus en auteur, met name gespecialiseerd in tuingeschiedenis. Zijn twee laatste boeken zijn verhalenbundels

Boven: Alwin Seifert op latere leeftijd

Links: Naturgarten naar een ontwerp van Willy Lange

nazi's verwante *Tannenbergbund* en de *Deutschvolksgemeinde*: Hilligenloh bij Oldenburg en Seelenfeld bij Hannover. Essentieel zijn hier de reeds bij Lange populaire heideplanten op een geaccidenteerd terrein, doorschoten met plukken jeneverbesstruiken, en de graven gemarkeerd door zwerfkeien met runen. Het zijn niet onaangename landschappen, maar door hun inhoud uiterst sinister.

Het Sachsenhain bij Verden van tuinarchitect Wilhelm Hübötter (1895-1976) is vormgegeven als een *Thingplatz*, naar voorbeeld van de oude Germaanse recht- en vergaderplaatsen. Feitelijk is het een grote weide met een omgaand pad waarlangs drieduizend zwerfkeien liggen die aan de door Karel de Grote vermoorde Saksische stamhoofden moeten doen herinneren.

Indringers Tijdens de oorlog werden grootse plannen gemaakt om de bezette Poolse gebieden *einzuDeutschten* – er moesten *Wehrlandschaften* komen en *Wehrdörfer*. De natuur moest letterlijk

Duitse 'Autobahn' ingepast in het landschap, 1939

tegen indringers uit het Oosten verdedigd kunnen worden en de dorpen dienden aan de Duitse Heimat te herinneren. Dit werk werd in opdracht van Heinrich Himmler opgezet door de landschapsarchitect Heinrich Friedrich Wiepking-Jürgensmann (1871-1973).

Ook was men onder leiding van Hermann Goering (als *Reichsforstmeister*) zeer actief in de natuurbescherming, waarvan Duitsland de eerste en tegelijk meest extreme wetgeving kreeg. Ook in de 'natuur' moesten exoten geweerd worden, hoewel Goering in 1939 in een toespraak weinig woorden meer vuil maakte aan dit principe, omdat men zo snel mogelijk zoveel mogelijk hout nodig had.

Interessant is het dat men in vakbladen uit die tijd ziet dat ook het werk van iemand als Otto Valentien (1897-1987) gepropageerd wordt. Hij schreef onder meer het boek *Neue Gärten* en zijn villatuinen zijn relatief modern te noemen. In de jaren 1950 zouden ze niet misstaan hebben. Hier is weinig meer aanwezig van de principes van Willy Lange en anderen. Dit is typisch voor de inconsistentie van de nazi's op het gebied van architectuur, de schone en toegepaste kunsten en blijkbaar ook de tuinarchitectuur.

Alwin Seifert Exemplarisch voor vele tuin- en landschapsarchitecten onder het nazisme is de carrière van Alwin Seifert (1890-1972). Hij was ook een

volgeling van Lange, kwam uit de antroposofie en was sterk geïnteresseerd in biologisch-dynamische plantenteelt. De antroposofie lag slecht bij de nazi's maar Seifert wist zich beschermd door Rudolf Hess, de beoogde opvolger van Hitler, en de meest 'vage' van de nazigrootheden. Seifert werd specialist in het inbedden van de nieuwe auto-wegen in het landschap en er werd speciaal voor hem een nieuwe functie gecreëerd: *Reichslandschaftsanwalt*. Zijn meest lugubere wapenfeit is echter de aanleg van de kruidentuin in Dachau. Geholpen door de dwangarbeiders in Dachau voerde Seifert er beplantings-experimenten uit. Himmler was hier zelf in geïnteresseerd; de *Reichsführer SS* was vroeger lid geweest van een 'Germaanse' landbouwcommune. Zoals zovele van de bovengenoemde personen maakte Seifert ook na de oorlog verder carrière. Van de regering kreeg hij voor zijn verdiensten

Grafsteen op de begraafplaats Hilligenloh bij Oldenburg

op biologisch-dynamisch gebied in 1961 het *Großes Bundesverdienstkreuz* uitgereikt. In 1971 kwam er een boek van hem uit, *Ackern ohne Gift* (Tuinieren zonder gif) dat tegenwoordig de status van bijbel geniet binnen de biologisch-dynamische landbouw. Hierin beveelt hij bovenal het uitroeien van alle 'exotische' planten aan en maakt voortdurend gewag van zijn activiteiten in 1933-1945. Het zou interessant zijn eens te onderzoeken in hoeverre de huidige modes op het gebied van natuur- en landschapsbeheer, waarschijnlijk zonder het te beseffen, schatplichtig zijn aan bovengenoemde nationaal-socialistische principes. ■

Gebruikte literatuur:

Wim Meulenkaamp, *Het geval Alwin Seifert: een notitie over landschapsarchitectuur, biologische dynamiek en nationaalsocialisme*, Maatstaf, XXXIV, nr. 8, 1986
Joachim Wolschke en Gert Gröning, *Regionalistische Freiraumgestaltung als Ausdruck autoritären Gesellschaftsverständnisses?: ein historischer Versuch*, Kritische Berichte, XII, nr. 1, 1984